

Malonu, kad po intensyvios mokslinės programos kongreso dalyviai dar rasdavo jėgų ir kultūriniais renginiais. Sausakimšą salę priviliojo birželio 27 dienos vakare surengtas lietuvių folkloro koncertas – vakaronė. Klausytojus tiesiog užburė sutartinių giedotojų „Trys keturiose“ (vadovė prof. Daiva Vyčinienė) atlikta programa, o paskui sužavėjo linksmas ir įvairus folkloro ansamblio „Dijūta“ (vadovė dr. Rūta Žarskienė) pasirodymas. Birželio 28 diena, penktadienis, buvo skirta ekskursijoms. Dalyviams buvo pasiūlyta rinktis iš trijų maršrutų: į Biržus, į Kauną ir Rumšiškės, į Trakus ir Kernavę. Nenorintiems ar negalintiems toli važiuoti surengta pažintinė ekskursija po Vilnių ir sudaryta galimybė apsilankyti Instituto tautosakos archyve, kurio darbuotoja dr. Austė Nakiienė atėjusius svečius supažindino su čia sukauptais folkloro lobiais ir dabartinėmis jų tvarkymo ir saugojimo programomis, kuriamomis duomenų bazėmis ir kt.

Lietuvių folkloro tyrimai kongrese pristatyti ir keturiolikos jo dalyvių iš Lietuvos pranešimuose, tarp kurių buvo ir vienas plenarinis – LLTI mokslininkės dr. Giedrės Šmitienės. Džiugu, kad renginys padėjo populiarinti lietuvių folkloristiką, kuri pastaruoju metu tikrai gerokai pažengė modernėjimo linkme. Negana to, kongreso organizavimas tapo puikiu lietuvių tyrėjų ir skirtingų mokslinių institucijų bendradarbiavimo pavyzdžiu: tokio masto renginys buvo įmanomas tik sujungus Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto ir Vilniaus universiteto resursus – tiek žmogiškąsias pajėgas, tiek materialinę bazę. Paramos sulaukėme ir iš Lietuvos mokslo tarybos. Puikiai dirbo kongreso sekretoriatas, kurio paslaugas organizavo kompanija *Via Conventus* (direktorė – Monika Rankelytė). Visiems pagelbėjusiems, prisidėjusiems ir pa-

rėmusiems kongreso organizatoriai yra nuoširdžiai dėkingi.

Manytume, kad toks stambus tarptautinis mokslinis renginys tapo tinkama įžanga į po savaitės prasidėjusį Lietuvos pirmininkavimą ES Tarybai. Didžioji dalis kongreso dalyvių Vilniuje ir Lietuvoje svečiavosi pirmąkart, dauguma jų liko sužavėti mūsų šalies ir sostinės grožio, žmonių draugiškumo, renginio organizatorių profesionalumo. Išgirdome nemažai siūlymų čia rengti ir kitus mokslo renginius bei pažadų dar ne kartą į Vilnių sugrįžti. Nuoširdžiai to ir tikimės.

Lina Būgienė

JONO BALIO ARCHYVAS JAU LIETUVOJE

Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštyno fondai šiais metais pasipildė vertinga ir gausia medžiaga. Iš Putname (JAV) įkurto Amerikos lietuvių kultūros archyvo (ALKA) buvo gautas žymaus lietuvių tautosakininko, etnologo, išeivijos politikos ir kultūros veikėjo dr. Jono Balio archyvas. Kartu su ALKA'os įkūrėja Lietuvių katalikų mokslo akademija (LKMA) buvo parašytas projektas LR kultūros ministerijai ir gautas finansavimas archyvui pervežti iš Amerikos į Lietuvą. Ypač daug jėgų jo įgyvendinimui atidavė LKMA ir ALKA pirmininkė dr. Mirga Girniuvienė ir jos vyras, LKMA valdybos narys ir išdininkas dr. Ramūnas Girnius. Tępraėjus gal kiek daugiau nei metams nuo pirmųjų derybų, 2013 m. birželio 17 d. J. Balio daiktų prikrautas sunkvežimis atvyko į Vilnių, o lygiai po keturių mėnesių, spalio 17-ąją, tradicine tampančios *Tautosakos savaitės* metu įvyko „Dr. Jono Balio Tautosakos kambario“ (ši-

taip buvo pavadinta ekspozicija ALKA'oje) pristatymas Institute. Renginyje kalbėję šios idėjos sumanytojai – Vilniaus universiteto muziejaus direktorius, Amerikoje augęs ir gyvenęs dr. Ramūnas Kondratas ir Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto direktorius dr. Mindaugas Kvietkauskas trumpai pristatė J. Balio veiklą Amerikoje ir gautos siuntos svarbą Lietuvos mokslui, atsiminimais apie jo asmenybę dalijosi buvusi bendradarbė Kongreso bibliotekoje etnologė Elena Bradūnaitė-Aglinskienė ir Balių šeimoje 1994 m. viešėjęs akademikas Leonardas Sauka, Institutą pasiekusį lobyną ir jo įdomybes apibūdino Tautosakos archyvo skyriaus vadovė dr. Rūta Žarskienė. Atėjusieji galėjo išvysti J. Balio aplinką ir veiklą prievartinės emigracijos metais pristatančią ekspoziciją, kurią parengė Tautosakos archyvo skyriaus darbuotojos.

J. Balys gimė 1909 m. liepos 2 d. Kupiškio valsčiuje, Krasnavos vienkiemyje. Dar mokydamasis Panevėžio mokytojų seminarijoje pradėjo rinkti Kupiškio krašto tautosaką. Studijavo Kauno, Graco ir Vienos universitetuose (pastarajame 1933 m. įgijo daktaro laipsnį), vėliau stažavosi Helsinkyje. J. Balys buvo vienas Lietuvių tautosakos archyvo įkūrimo 1935 m. Kaune iniciatorių ir jo vadovas. Archyve, tiems laikams moderniam mokslui centre, buvo leidžiamas periodinis mokslinis leidinys *Tautosakos darbai*, kuriame buvo skelbiama surinkta tautosaka, mokslinės studijos, straipsniai. 1936 m. J. Balys paskelbė Antti Aarne'š sistemavimo principais paremtą *Lietuvių pasakojamosios tautosakos motyvų katalogą*, 1939 m. – studiją *Griaustinis ir velnias Baltoskandijos krašto tautosakoje*. 1944 m. jis pasitraukė į Vokietiją, o 1948 m. apsigyveno JAV ir pradėjo dirbti žymaus amerikiečių folkloristo Stitho Thompsono asistentu Indianos universitete Blūmingtone, nuo 1956 metų

darbavosi Kongreso bibliotekoje Vašingtone (čia dirbo ir jo žmona Elena). Gyvendamas išeivijoje, J. Balys rengė ir leido daugiatomį *Lietuvių tautosakos lobyną*, rašė tautosakos ir etnologijos straipsnius Bostone leidžiamai *Lietuvių enciklopedijai* ir t. t. Iš viso jis paskelbė 36 knygas ir daugiau kaip 600 straipsnių. Lietuvai atgavus nepriklausomybę, oficialiai prisiminti ir įvertinti J. Balio nuopelnai Lietuvos kultūrai ir mokslui: 1994 m. paskirta Jono Basanavičiaus premija ir išrinktas Lietuvos mokslo akademijos užsienio nariu, 1999 m. apdovanotas Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino IV laipsnio ordinu, Lietuvių literatūros ir tautosakos institute išleistas Ritos Repšienės parengtas jo *Raštų* penkiatomis.

J. Balys mirė 2011 m. rugsėjo 9 d., sulaukęs garbingo 102 metų amžiaus, Švento Patriko slaugos namuose Napervilleje (Ilinojus). Palaidotas Montičelo kapinėse, Šarlotesvilyje (Viržinija).

Šitaip atrodo trumpai išdėstyta vieno žymiausių XX a. lietuvių folkloristų biografija, kuri, galbūt išskyrus paskutinį sakinį, juodu ant balto išpausta bene visuose jo tautosakinę ir etnologinę veiklą nagrinėjančiuose XX a. pabaigos–XXI a. pradžios straipsniuose, juose išsakytų faktų objektyvumą patvirtina Lietuvoje ir už Atlanto paskelbti, ne kartą vartyti ir skaityti mokslininko darbai. Nors dirbame įstaigoje, kuri tiesiogiai tęsia prieškaryje įkurto Tautosakos archyvo veiklą, J. Balio asmenybė visuomet atrodė iškilė, tačiau tolėmė ar net svetima. (Be abejo, tai lėmė ne tik geografinis atstumas, bet ir penkiasdešimt metų piršta sovietinė ideologija, atlikusi savo juodą darbą: Archyvas, sukauptas ir vertingų garso įrašų bei fotografijų kolekcijas, buvo pervadintas į Rankraštyną ir paslėptas po institutų ir jų skyrių pavadinimais, J. Balio, kaip „aršaus“ antitarybi-

Jono Balio Tautosakos kambario ekspozicija Lietuvių literatūros ir tautosakos institute
Austės Nakienės nuotrauka, 2013

ninko, vardas ištrintas iš sovietinės Lietuvos mokslo.) Dar 2009 m. Institute minint mokslininko 100-ąsias gimimo metines seminare kalbėjusi E. Bradūnaitė-Aglinskienė pasakojo apie paties folkloristo lėšomis Putname 1981 m. įrengtą Tautosakos kambarį, kur saugomi jo atiduoti rankraščiai, knygos, kartotekos, tautosakinė medžiaga. Ir štai, tepraėjus vos ketveriems metams, J. Balio asmeninis archyvas – baldai, didžiulės knygų ir periodikos leidinių (per 1200 vienetų), rankraščių kolekcijos (61 aplankas), korespondencija (180 aplankų), tautosakos rankraščiai (12 rinkinių), garso įrašai (54 vnt.), nuotraukos (du albumai), suvenyrai – parkeliavo į Vilnių. (O gal sugrįžo? Nes kaip tik Vilniuje jis gyveno ir dirbo paskutiniaisiais metais iki emigracijos.) Tikriausiai kartu grįžo ir dalelė jo sielos, kurią jautėme prisilietę prie įvairiausių mokslininko daiktų – rašomojo stalo su kėdėmis, prie kurio išsėdėtos ilgos apmąstymų valandos; nenuilstamai tarškė-

jusios ir išspaudusios daugybę lapų, virtusių knygomis bei straipsniais, rašomosios mašinėlės; magnetofono, įamžinusio dešimtmečius lietuvių emigrantų širdyse glūdėjusias ir su ašaromis išdainuotas liaudies dainas; proginių, tautiniais raštais marguojančių, galbūt giminaičių iš Lietuvos atsiųstų, juostų; nudėvėtų sakvojažų ir keistomis pozomis sustingusių iš kelionių po egzotišką šalį parsivežtų suvenyrinių stačių. Ypatinga šiluma ir didžiuliu prarastos tėvynės ilgesiu padvelkė lietuviška tautine simbolika išpuošti, greičiausiai Amerikos lietuvių vienu kitiems dovanoti arba lietuviškame Kaziuko turguje pirkti savadarbiai suvenyrai – lyg per darbų pamoką iš medžio išpjautas geležinis vilkas su trispalve vėliavėle, austiniais tautiniais drabužėliais išpuošta gražuolė barbė, dailioje medinėje lėkštėje profesionaliai išraižytas Vytis...

Visai kitokia biografija – ne sustingę ir nekintantys faktai, o gyva ir nuolat besikeičianti, liudijanti patirtas ir išgyven-

Elena ir Jonas Baliai savo namuose Silver Springe (Merilandas)
Fotografuota apie 1970 metus

tas negandas, nusivylimus, lūkesčius ir džiaugsmus – atsiskleidžia vartant rankraščius, peržiūrinėjant atvirukus, asmeninius dokumentus, nuotraukas. Pasirodo, kad Panevėžio mokytojų seminarijoje Jonukui ne visi mokslai lengvai sekėsi, o gal mokytojai buvo per daug griežti? Antai iš vokiečių kalbos atestata susiraitęs trejetas. Likimo ironija – šios kalbos jam labai reikėjo ne tik studijuojant Austrijoje, bet ir 1944 m. liepą traukiantis iš Lietuvos. Kelionė jaunai šeimai turėjusi būti išties nelengva, nes iš Raseinių kilusi, Kauno ir Vilniaus universitetuose studijavusi prancūzų ir lietuvių kalbas Jono Balio žmona Elena Ručinskaitė-Balienė prieš keletą mėnesių buvo pagimdžiusi sūnų Petrą Gediminą, o vyresnėlė dukrelė Angelė Laima buvo tik dvejų metų.

Vieną po kitos vykstančias gyvenimo pervartas rodo ir tai, kad J. Balys turėjo

per dešimt įvairiausių pasų ir asmenybės pažymėjimų, bylojančių apie jo tapatybę lietuvių, vokiečių, prancūzų, anglų kalbomis. Emigracijos istorijos tyrėjus turėtų sudominti ir Balių šeimos „šipkartė“, kuri leido jiems pasiekti išsvajotąją Ameriką, ir tikriausiai su didžiu nerimu ir viltimi lauktas oficialus JAV pilietybės suteikimo sertifikatas. Skirtumas tarp greitai turtėjančio laisvojo Vakarų pasaulio ir už „geležinės uždangos“ atsidūrusios Lietuvos atspindi giminaičių laiška, kuriuose prašoma atsiųsti vaistų, gražesnių medžiagų drabužiams. Jų vokai „išpuošti“ gausia sovietine simbolika, o adresas bandomas rašyti net rusiškai, greičiausiai tikintis, kad sovietinis saugumas šitokį laišką lengviau „palaimins“ kelionei į Ameriką. Tokie laiška kontrastuoja su įvairiuose pasaulio kraštuose atostogaujančių Balių ir jų kolegų amerikiečių vieni kitiems siunčiamais

atvirlaiškiais ir gražiausias vietas, laimingiausias šypsenas užfiksavusiomis nuotraukomis. Prie asmeninės korespondencijos atsidūrė ir J. Balio artimųjų – dukters Angelės ir anūkių sveikinimai. Deja, tikro lietuviybės puoselėtojo ir nuoširdaus Lietuvos patrioto vaikai ir vaikaičiai sveikinimus mylimam tėveliui ir seneliui rašė jau tik angliškai.

Ko gero vertingiausia gauto lobyno dalis – asmeninė ir tarnybinė J. Balio korespondencija, apimanti 1945–1986 m. laikotarpį. Kultūros, literatūros ir folkloristikos istorijos tyrėjus turėtų ypač sudominti susirašinėjimas su garsiomis asmenybėmis: Algirdu Juliumi Greimu, Marija Gimbutiene, Jurgiu Gimbutu, Vytautu Kavoliu, Mykolu Biržiška, Adolfu Šapoka, Jurgiu Dovydaičiu, Vladu Jakubėnu, Simu Sužiedėliu, Kaziu Bradūnu, Jonu Aisčiu, Stasiu Lozoraičiu, Vytautu Žemkalniu, Pranciškumi Giedgaudu ir daugeliu kitų. Čia puikiai atsiskleidžia ir to laikotarpio istorinės peripetijos, Amerikos lietuvių siekiai, kad JAV valdžia nepripažintų Lietuvos „savanoriško“ įstojimo į Sovietų Sąjungą, kultūros ir mokslo veikėjų skirtingi požiūriai į (ne)bendradarbiavimą su sovietine Lietuva. J. Balio laišakai (išsaugoti ne tik gautieji, bet ir jo paties siųsti) rodo jo, kaip principingo mokslininko ir bekompromisio kovotojo už Lietuvos laisvę, bruožus. Visada pasižymėjęs aktyvumu, J. Balys daug darbavosi įvairiose lietuvių organizacijose (buvo Čikagoje įsteigto Lituanistikos instituto vadovu, VLIK'o vicepirmininku, tautininkų žurnalo *Naujoji viltis* vyriausiuoju redaktoriumi ir t. t.), asmeninėmis lėšomis paremdavo lietuviškus leidinius, tautinius kolektyvus. Galbūt charakterio kietumas, savo įsitikinimų gynimas, nenoras nutylėti lėmė tai, kad kai kurių visuomeninių Amerikos lietuvių organizacijų vadovaujamuosiuose postuo-

se išbūdavo gana neilgai. Kita vertus, daugeliui žmonių jis buvo tikras autoritetas, jie vertino jo, kaip profesionalo, nuomonę ir dažnai klausdavo patarimo. Dėl nenuolankaus būdo jis patekdavo ir į nemaloniais situacijas, tokias kaip spaudoje įsiplieskęs konfliktas su M. Gimbutiene, nesutarimai su santariečiais ir pan. Gana griežtai J. Balys pasisakydavo ir už renkamos tautosakos autentiškumą (dėl to dar prieškaryje ginčijosi su Vincu Krėve-Mickevičiumi) ir lietuvių folkloristų, ypač mitologų, tyrinėjimų pagrįstumą, kritikavo už painias ir pritemptas interpretacijas.

Būtina paminėti ir tautosakininkų ypač vertinamus J. Balio magnetofoninius liaudies dainų ir muzikos įrašus, darytus 1949–1951 m., lankant Amerikoje gyvenančius lietuvius, vadinamuosius dipukus (nuo angl. *displaced persons*), kurie išvyko iš Lietuvos XX a. pradžioje. Užrašyta medžiaga tapo pagrindu *Lietuvių tautosakos lobyno* tomams. Kadangi šiais garso įrašais džiaugėmės jau prieš trejetą metų, gavę jų kopijas iš Kongreso bibliotekos Amerikos gyvojo folkloro centro, kuriam mokslininkas patikėjo saugoti originalus (žr. *Tautosakos darbai*, 2011, [t.] XLII, p. 230–238, 355–356), tai šįkart džiugias emocijas sukėlė originalios, jo paties darytos dainininkų ir muzikantų nuotraukos, ekspedicijų dienoraščiai, tautosakos rankraščiai, o ypač – vienos geriausių jo dainininkų Uršulės Žemaitienės-Bendoraitytės (g. 1890 m. Šukių k., Lankeliškių par., Vilkaviškio aps., nuo 1914 m. gyv. Čikagoje) tautosakos archyvas. Čia randame jos pačios surašytus, tačiau sunkiai įskaitomus (ji buvo nelankiusi mokyklos) penkis tautosakos rinkinius; dviejuose sudėtos dainos, kituose – suvalkiečių papročiai: vestuvių su dainomis, laidotuvių su raudomis, Kalėdų, Sekminių, taip pat jos biografija, pasakos, anekdotai, burtai, prietarai, liaudies medicina, mįslės,

patarlės ir kt. J. Balys labai vertino U. Žemaitienės „Suvalkiečių vestuves“, gyrė tikslus apeigų aprašymus, jas lygindamas net su Juškų *Svodbine rėda*, 1953 m. jas suredagavo ir paskelbė kaip atskirą leidinį. Jis ne kartą lankėsi Uršulės namuose, daug iš jos užrašytų tautosakos perliukų buvo paskelbta *Lobyno* tomuose ir kitose mokslininko parengtose lietuviškų papročių bei tautosakos publikacijose.

J. Balio archyvo medžiaga ne tik unikali, bet ir labai gausi, todėl trumpoje apžvalgoje visko neįmanoma nei suminėti, nei aprašyti. Tuo labiau kad, atlikus pirminį gautos kolekcijos tvarkymą, dar laukia nuodugnus jos tyrinėjimas ir inventorinimas. Baigdamą norėčiau prisiminti M. Girniuvienės pernai vasarą lankantis Lietuvių literatūros ir tautosakos institute pasakytą mintį: J. Balys tikrai būtų džiaugęsis žinodamas, kad jo archyvas bus saugomas ten, kur domimasi jo nuveiktais darbais, sukauptą medžiaga, kad jis bus prieinamas tyrėjams. Nors J. Balys taip ir neparvyko į vėl nepriklausomybę atgavusią Lietuvą, tačiau grįžo jo darbai, kurie turėjo, turi ir turės didelę reikšmę lietuvių folkloristikos ir etnologijos raidai.

Rūta Žarskienė

TAUTOSAKOS MEDUS,
NULAŠĖJĘS
PER SEPTYNIAS KARTAS

Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Tautosakos archyvo skyriaus darbuotojų organizuojama *Tautosakos savaitė*, šiemet vykusį spalio 14–19 dienomis, tautosakininkus ir tautosaka besidominčią visuomenę pakvietė į įvairius renginius: pirmadienį – moksleivių dieną – archyvo lobiais domėjosi Žirmūnų ir Antakalnio

gimnazistai, penktadienį su savo dainomis į viešnagę pasiprašė sūduviai iš Marijampolės Trečiojo amžiaus universiteto. Ketvirtadienis – ypatingas: tądien pristatytas iš JAV į Lietuvą parkeliavęs dr. Jono Balio archyvas ir memorialinis kambarys. Trečioji *Savaitės* diena buvo skirta pokalbiams su etnomuzikologe Laima Burkšaitiene ir dainininku Alvydu Čepuliu, o antradienio popietę įteikta tradicinė, jau septintoji, „Tautosakos medaus“ nominacija. Šįmet ji skirta Aukštaitijos folkloro puoselėtojai Editai Meškuotienei. Nominantės diplome – išskirtinis tekstas:

Minint puikios Aukštaitijos dainininkės ir pasakotojos Elenos Zaukienės 150-ąsias gimimo metines, jos dukros – žinomos tautosakos pateikėjos Emilijos Zaukaitės-Kuzavinienės 110-ąsias gimimo metines, Tautosakos medaus 2013 metų nominacija įteikiama Editai Kuzavinytei-Meškuotienei, Močiutės ir Motinos folklorinio palikimo puoselėtojai, savo šeimos ir aukštaičių rokiškėnų dainų pagrindu subūrusiai folkloro ansamblį „Sadauja“, ilgametei jo vadovei.

Vadinasi, šios nominacijos saldis, skirtingai nei ankstesniųjų, kaupėsi ne per vieną tautosakos rinkimo talkininko gyvenimą, o per kelias vienos šeimos kartas, sukrovusias archyvui ir palaikančias gyvojoje folkloro sklaidoje labai savitą aukštaitiškų dainų lobyną iš Obelių krašto (Rokiškio r.). Jį kaupė, be nominantės, dar net dvi moterys – Editos močiutė Elena Smalinskaitė-Zaukienė (1863–1947) ir jos motina Emilija Zaukaitė-Kuzavinienė (1903–1992).

Toks nutikimas ėmė klostytis šių metų pavasarį, kai tarp kitų svarbių datų nuolat įsiklausant į 1863-ųjų metų sukilimo atbalsius, minint Norberto Vėliaus 75-ąsias gimimo metines, buvo prisiminta profesoriaus ir kalbininko Aloyzo Vidugirio prieš